

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ**

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

Збірник наукових праць

Випуск 2 (13)

Київ – 2010

**СОЦІАЛЬНІ
ВИМІРИ
СУСПІЛЬСТВА**

Збірник наукових праць
Заснований
Інститутом соціології
НАН України
у березні 1997 р.

ISSN 2078-6948

Зареєстрований
Міністерством юстиції
України 10.04.2009 р.
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 15128-3700Р

Зв'язок з редакцією
01021, Київ,
вул. Шовковична,12
тел.:(044) 255-71-07
факс: (044) 255-76-96
e-mail: i-soc@i-soc.org.ua
<http://www.i-soc.com.ua>

РЕДАКЦІЯ

Микола ШУЛЬГА	головний редактор
Ігор МАРТИНЮК	заступник головного редактора
Наталія СОБОЛЄВА	заступник головного редактора
Тетяна ЗАГОРОДНЮК	відповідальний секретар
Ольга КУЗЬМІНА	науковий редактор
Олена СОКОЛОВА	верстка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Олександр Вишняк, д.соц.н., Інститут соціології НАН України
Кирило Грищенко, к.філос.н., Інститут соціології НАН України
Олена Злобіна, д.соц.н., Інститут соціології НАН України
Наталія Костенко, д.соц.н., Інститут соціології НАН України
Ольга Куценко, д.соц.н., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
Сергій Макеєв, д.соц.н., Інститут соціології НАН України
Анатолій Ручка, д.філос.н., Інститут соціології НАН України
Юрій Саєнко, д.е.н., Інститут соціології НАН України
Олександр Стегній, д.соц.н., Інститут соціології НАН України
Віктор Степаненко, к.філос.н., Інститут соціології НАН України
Євген Суїменко, д.філос.н., Інститут соціології НАН України
Валентин Тарасенко, д.соц.н., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

© Соціальні виміри суспільства, 2010

© Інститут соціології НАН України, 2010

Зміст

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

<i>Н.Отрешко</i> Трансформация понятия “субъект” в социологической теории	17
<i>Л.Бевзенко</i> Модернізаційні процеси і соціальні інтереси українців: методологічні проблеми дослідження	31
<i>І.Мартинюк</i> Історичні передумови міждисциплінарного дослідження проблеми інтересів	44
<i>Д.Александров</i> Про ступінь затребуваності категорії “інтерес” у теоретичних дослідженнях соціології	55
<i>В.Інклюд</i> Передача соціального досвіду як соціологічна проблема	68
<i>Т.Стеценко</i> Проблема інтерпретації категорії довіри в соціології	80
<i>І.Ткаченко</i> Теоретичні витoki концептуалізації поняття “стереотип”	91
<i>Т.Загороднюк</i> Нормативно-личностный подход к изучению трансформационных процессов в социологии Н.Паниной ...	103
<i>В.Резнік</i> Феномен легітимації як предмет загальної теорії систем Н.Лумана	115
<i>С.Дембицкий</i> Исследования смешанного типа в социологии	128

T.Zagorodniuk
**NORMATIVELY-PERSONAL APPROACH
 TO THE STUDY OF TRANSFORMATIONAL
 PROCESSES BY N. PANINA.....** 103
The paper analyzes basic concepts of normatively-personal approach to the study of transformational processes developed by an eminent Ukrainian sociologist N.Panina. There are elicited prognostic possibilities of this approach in the context of the research of post-soviet communist transformation of Ukrainian society. The dynamics of social-psychological status of the population of Ukraine in 1992–2008 years is considered as well.

V.Reznik
**THE LEGITIMATIOM PHENOMENON
 AS AN OBJECT OF THE NIKLAS
 LUHMANN’S GENERAL SYSTEMS THEORY** 115
The article is devoted to the analysis of theoretical and methodological aspects of research of the phenomenon of legitimation in the context of Niklas Luhmann’s general systems theory. The author pays attention to the social-system base of legitimization.

S.Dembitskiy
MIXED METHODS RESEARCH IN SOCIOLOGY 128
This article is devoted to the three main questions. The first one uncovers perspectives on mixed methods research. The second question shows causes of beginnings of the mixed methods research. The third question describes designs of mixed methods research.

CHAPTER TWO

A.Maliuk
**THE NEOLIBERAL TRAJECTORY OF DEVELOPMENT
 OF THE UKRAINIAN SOCIETY** 140
The social and economic outcomes of neoliberal trajectory of development of the Ukrainian society are considered. The opportunities of the change of this socio-economic model are examined in the national and international context.

УДК 316.4.05

В.Резнік,
кандидат соціологічних наук

ФЕНОМЕН ЛЕГІТИМАЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ СИСТЕМ Н.ЛУМАНА

Стаття присвячена аналізу теоретичних та методологічних аспектів дослідження феномену легітимації в контексті загальної теорії Нікласа Лумана. Автор звертає увагу на соціально-системну базу легітимації.

Keywords: *legitimation, legitimacy, system, procedure, evolution.*

Ключові слова: *легітимація, легітимність, система, процедура, еволюція.*

Ключевые слова: *легитимация, легитимность, система, процедура, эволюция.*

Однією із передумов соціальної інтеграції сучасного українського суспільства є легітимація приватної власності. Однак, попри суспільну та науково-пізнавальну нагальність, соціально-інтегративні властивості легітимації приватної власності ще не виокремилися у повноцінну предметну царину соціологічних досліджень. Тому проблемну ситуацію можна визначати як суперечність між, з одного боку, суспільною і науковою значущістю вивчення легітимації приватної власності в сучасному українському суспільстві з огляду на ризики його дестабілізації внаслідок стрімкої й докорінної реструктуризації у перебігу приватизації, з другого – дефіцитом знання про природу та особливості зазначеної легітимації. Наявні наукові можливості для надолуження цього дефіциту засобами прикладних досліджень, передумовою здійснення яких є використання концепту “легітимація приватної власності”. Цей соціологічний концепт як змістовна наповненість відповідного поняття охоплює сукупність теоретичних положень, що

у гіпотетико-дедуктивний спосіб визначають місце і роль поняттєво означеного явища у межах науково поясненої соціальної дійсності. Відтак зазначені теоретичні положення слугують певними критеріями ідентифікації наявності легітимації приватної власності в суспільстві, з'ясування особливостей її перебігу, визначення її чинників та наслідків. Таким чином, концепт легітимації приватної власності необхідний як методологічне підґрунтя при розробленні соціологічних методик, інструментарію для збирання емпіричних даних, їх аналізу та тлумачення отриманих узагальнень.

Складники цього концепту постійно розвиваються мірою розвитку соціологічної теорії загалом. Зокрема, теоретичне бачення феноменів, позначених поняттями “легітимація” та “приватна власність”, неухильно поглиблюється. Уточнюються відомі та встановлюються нові ознаки, властивості та якості цих соціальних феноменів, їхні функції в суспільстві та зв'язки з іншими явищами. Відповідно, наукові тлумачення понять легітимації та приватної власності конкретизуються і збагачуються за рахунок охоплення їхнім змістом дедалі більшої кількості інших понять. Зазначена обставина зумовлює необхідність з'ясувати стан та спрямованість розвитку змісту поняття (концепту) “легітимація приватної власності” у межах соціологічної теорії. Своєю чергою, таке з'ясування можливе у контексті дослідження історичного розвитку поняттєвого апарату і теоретичного розмаїття соціологічної науки.

Феномен приватної власності з найдавніших часів і дотепер привертає увагу мислителів та науковців. Зокрема, наявні ґрунтовні протосоціологічні та соціологічні теоретичні тлумачення зазначеного. Теоретичного осмислення зазнав також феномен легітимації загалом. Однак процес легітимації власне приватної власності безпосередньо не потрапив у межі предметної царини соціологічного теоретизування. Соціологи-теоретики опосередковано звертали увагу лише на окремі аспекти цього процесу. Таким чином, феномени легітимації та приватної власності досліджені переважно відокремлено одне від одного, тоді як ступінь

теоретичної розробленості проблематики легітимації приватної власності у соціології відносно невисокий. Зрештою, дотепер бракує досліджень, які б об'єднували висвітлення методологічних, теоретичних, методичних та емпіричних складників дослідження легітимації приватної власності. Такий стан вкрай незадовільний з огляду на наявні теоретичні ресурси та можливості, соціальну та пізнавальну необхідність здійснення соціологічних досліджень у царині визначеної вище проблемної ситуації.

Отже, наукова проблема полягає у тому, що за одночасної наявності пізнавальної потреби та достатніх теоретичних підвалин відсутній концепт легітимації приватної власності, який відповідав би розмаїттю та сучасному стану розвитку соціологічної теорії. Відтак, необхідна історико-соціологічна концептуалізація легітимації приватної власності у дисциплінарних межах теоретичної соціології та отримання на основі використання сконструйованого концепту вірогідних знань про поточний стан легітимності приватної власності в Україні. Зазначена концептуалізація передбачає з'ясування особливостей тлумачень феномена легітимації у межах загальної теорії систем Н.Лумана.

Н.Луман убачав ідейну передумову постановки проблеми легітимації у розвитку теорії суспільної угоди XVII та XVIII століть. Спадок цієї теорії він визначає як підвалини теорій консенсусу і уявлень про солідарність та інтеграцію, що постали й побутували у XIX ст. Своєю чергою, таке теоретичне та ідейне підґрунтя на початку XX ст., власне, й уможливило увагу соціологів до явища легітимації: "Зрештою, подальше вихолощування виразилося у вимозі "легітимації" тих інститутів, що й за відсутнього консенсусу, а значить, за наявності опору, усе ще здатні забезпечити порядок. Так, починаючи з Еміля Дюркгайма і Макса Вебера, виникає соціологія" [1, с. 24]. Отже, Луман пов'язував виникнення соціології як науки із проблемою легітимації інститутів суспільства, що підтримують порядок у ньому. Він розробив системно-інструментальну концепцію легітимації, методологічними засадами якої виступає його власна загальна теорія соціальних систем. Своєю чергою,

ця теорія була розроблена на підґрунті теоретичних ресурсів, джерела яких здебільшого перебувають поза межами соціологічної науки. Окрім теоретичного спадку Т.Парсонса, цими джерелами були кібернетика, теорії комунікації та еволюції.

Вихідною засадою луманівських теоретичних побудов слід вважати спробу заново перевитлумачити класичну “гобсівську проблему соціального порядку” (Т.Парсонс). Генеза соціального порядку та соціальної системи трактована із погляду неодарвіністської теорії еволюції, що наголошує передусім неповторність минутих умов розвитку, а не причинові закономірності його. Згідно з цією теорією в появі новоутворень виокремлено три послідовні стадії: 1) варіювання як виробництво додаткових варіантів (елементів, комунікацій) у перебігу відтворення системи, що постають як несподівані відхилення на тлі раніше усталених і звичних; 2) селекція як відбір одного із нових варіантів (елементів, комунікацій) або нехтування ним, що привносить у систему структурні новоутворення, які мають виявити свою життєздатність; 3) рестабілізація як послідовне вбудовування структурних змін, спричинених відбором нового варіанта (елемента, комунікації), у систему та їх усталення [2, с. 50–55]. Отже, стабільність системи передує варіюванню в її межах, варіювання – селекції нововведення, ця селекція – рестабілізації структурної зміни, а рестабілізація – новій стабільності системи. Такі еволюційні цикли тривають повсякчас. Система щомиті відтворюється як множина доладно поєднаних операцій, і це відтворення відбувається зі зміною або без зміни системної структури. Відтворення системи, що відхиляється від її вихідного стану, є умовою та виявом структурних змін. Відповідно, структурність системи, з погляду еволюції, втілюється у координуванні поточного переходу від однієї операції до іншої: структура обмежує ділянку можливого у цьому переході й постає як певні умови звуження простору можливих поєднань операцій [2, с. 21–22]. Еволюція відтак виявляє себе збільшенням числа комунікацій у середовищі системи та її докільлі, їх структурним

ускладненням. Таким чином, структурогенеза системи розглядається як розбудова певного порядку в її межах.

З огляду на таке розв'язання проблеми передумов соціального порядку Луман трактує соціальну систему як самореферентну: виокремлення системи у середовищі здійснюється через самореференцію, тобто завдяки тому, що у перебігу конституювання своїх елементів та елементарних операцій вона співвідноситься сама з собою (іншими своїми елементами, операціями або власною єдністю) [3, с. 32]. Складниками соціальної системи є передусім комунікації, тобто події, що змінюють одні одних у часі. Комунікації розглядаються як керовані своїм власним кодом: він містить умову визначення належності або неналежності до системи різних операцій. Код уможливорює вибір дії або комунікації через критерій смислового розрізнення: обираються дії та комунікації, що мають сенс у наявному контексті й можуть, відтак, виступати елементом системи. Таким чином, код є засобом відстеження системою зовнішнього світу і відбору з нього своїх елементів та відмежування сторонніх. Система замикається від неспоріднених із нею елементів. А комунікація назагал виступає процесом її структуроутворення. За підсумками самотворення, або, за Луманом, автопоїезису системи, у перебігу плідної взаємодії її складників оновлюється як структура зв'язків між ними, так і вони самі.

Відособлення соціальної системи у зовнішньому світі приписують кодам у вигляді певного бінарного схематизму, що попередньо двозначно структурує можливі операції. Для такої форми коду характерна парадоксальна єдність відмінного в природі, суспільстві та свідомості людини. Наприклад, загальний системний характер мають бінарні схематизми системи/середовища, входу/виходу, самореференції/інореференції, центрального/периферійного, константного/варіативного, динамічного/статичного, зовнішнього/внутрішнього, детермінізму/індетермінізму, належності/неналежності, незмінного/мінливого, закритого/відкритого. Суб'єктивно-пізнавальний характер властивий схематизмам об'єкта/суб'єкта, старого/нового, істинного/

неістинного, знайомого/незнайомого, можливого/неможливого відомого/невідомого, актуального/неактуального, до/після, досконалості/недосконалості. Власне соціально-системний зміст мають схематизми злого/доброго, рівності/нерівності, інклюзії/ексклюзії, інтеграції/дезінтеграції, уряду/опозиції, морального/аморального, Ego/Alter, керівника/керованого, свого/чужого, ладу/безладу.

Бінарний схематизм радше не ділить, а пов'язує протилежності, оскільки полегшує перехід від одного визначення ситуації до його протилежності. Бінарна схема конструює можливе через протилежність. Отже, кожен такий схематизм, притаманний соціальній системі, передбачає відбір однієї можливості із низки потенційних. Засадою відбору виступає здатність заперечення, закладена у мові. Мова як засіб комунікації містить ситуативні коди «так» і «ні». Вони слугують знаряддями прийняття або відхилення можливостей взаємодії, що, відповідно, прийнятні або неприйнятні для соціальної системи. Кодування є своєрідним подвоєнням дійсності у перебігу спостереження її поточного стану, а також певної можливої йому альтернативи. Окрім сприйняття певного порядку, наявне і своєрідне рефлексивне відстеження чи спостереження інших можливих порядків. Кожен комунікативний код при цьому відіграє роль смислового схематизму зазначеного сприйняття. Саме через смислове кодування соціальна система впорядковується і відмежовується у навколишньому світі як сукупність доладно впорядкованих комунікацій. Тобто бінарні коди схематизують процеси комунікації, первісному перебігу яких властиві випадковість і стихійність. За твердженням Лумана, все, що ми досягаємо у формі коду, постає контингентним: подвійні коди становлять своєрідні правила дуплікації, що забезпечують наявність негативного кореляту стосовно всього, що постає у царині їх застосування, яку вони, власне, й самі визначають у вигляді інформації.

Зрештою, еволюційний розвиток соціальної системи загалом трактований Луманом як процеси відбирання та усталення різних кодів. Коди є підвалинами соціальної

системи, вона розбудовується через їх конституювання. Загалом диференціація генералізованих засобів комунікації покликана охопити увесь соціальний універсум у його розвитку. Принципи упорядкування неосяжної соціальної дійсності визначаються комунікативними кодами влади, істини, власності або грошей, права, любові, релігії, мистецтва. Зокрема, смисловим схематизмом економіки виступає код власності/невласності або грошей/безгрошів'я, науки – код істини/помилки, політики – влади/безвладдя. Системною референцією усіх цих символічно генералізованих засобів комунікації є суспільство. За умов диференціації коди як засоби комунікації постають як суспільні установки. Відтак вони є формоутворювальними елементами системи суспільства.

Мірою віддиференціювання у межах суспільства особливих функційних систем економіки, політики, права та науки у співвіднесенні з ними виникають “формули випадковості”, що відбивають відповідно значущі специфічно-системні стани: “брак ресурсів – у економічній системі, легітимність – у політичній, справедливість – у правовій та лімітація – у системі науки” [2, с. 67]. За твердженням Лумана, відкритим залишається питання про те, що подібні формули означають стосовно цілісного суспільства за накладання їх на ті чи ті особливі функційні системи. Він твердить також про те, що, комунікативні коди можуть зазнавати додаткового вторинного кодування (подвоєння коду). Утворення нових кодів спричиняє нове розгалуження й ускладнення системи. Наприклад, код влади як смисловий схематизм політики може підлягати вторинному кодуванню у різних вимірах: влада як сильна/слабка, правомірна/неправомірна, формальна/неформальна, прогресивна/консервативна. Поєднання коду влади із бінарним схематизмом правомірне/неправомірне та усталення універсальної релевантності такого поєднання суттєво посилює технологічність влади, розширює можливості її застосовності. Відтак, право як владний код розглядається як структурне джерело легітимності влади [4, с. 79]. А легітимність при цьому визначається як зв'язок контингентів усередині

владної сфери, що накладає певні вимоги до коду влади. Код влади має співвизначити мотивацію володаря та її очевидну переконливість для підлеглого.

Луман звертається до поняття легітимності як атрибуту влади та піддає сумніву класичне трактування легітимності як відповідності цінностям культури: “Легітимність зазвичай визначається через ціннісний консенсус. Але в такому визначенні нема ще достатньої ясності” [4, с. 88]. Він пропонує власний, відмінний від усталених, теоретичний підхід до цього соціального явища: “...Мій підхід відрізняється від традиційних підходів до проблеми легітимності – я бачу сутність цієї проблеми не в достатньому (не кажучи вже про логічно переконливе) *обґрунтуванні* коду влади і не в його *фактично терпимому прийнятті* завдяки наперемінному впливу чинників консенсусу та насилля...” [4, с. 93]. Іншими словами, йдеться про можливість забезпечення легітимності влади на підставі притаманних їй можливостей і без залучення комунікативних кодів істини, любові та грошей. Відтак Луман констатує помилковість поширених уявлень про протилежність або одновимірну полярність між легітимністю і насиллям чи між консенсусом і примусом: “Ні легітимність, ні насилля не можуть сформуватися без допомоги симбіотичних процесів. Ці поняття не просто характеризують дві протилежності чи два протилежні полюси єдиного виміру, коли можна було би сказати, що чим більше насилля, тим менше легітимності, і навпаки, але, натомість, становлять символічні взаємозалежності, котрі виявляються там, де регулювання відносин із симбіотичним рівнем, тобто з органічною основою спільного життя, не може бути здійснене без врахування інших вимог до комунікативних засобів” [4, с. 108–109].

Тут наголошено своєрідний генетичний симбіоз фізико-органічного і символічного рівнів утворення соціальних систем. Конкретні умови взаємодії обох вказаних рівнів мінливі залежно від міри розвитку соціальної системи. Насилля, зокрема фізичне, є фізико-органічною підвалиною та передумовою влади як комунікативного коду (подібно до того, як у випадку істини такою підвалиною виступає

сприйняття, любові – сексуальність, грошей – задоволення потреб). Первісно у перебігу комунікації відбувалося стихійне визначення сильної та слабкої її сторін-учасниць, встановлювалися певні структури домінування та підпорядкування. Звідси Луман тлумачить насилля як першооснову соціальної системи: воно покликала до життя селекцію правил, функція, раціональність та легітимність яких набули згодом незалежності від своїх вихідних умов. Дотепер насилля уявляється як можливий наслідок недотримання правил і вимог влади, що його можна уникнути за їх дотримання. Можливість застосування фізичного насилля не ігнорує жодна із сторін комунікації, й це виступає запорукою дієвості влади. Водночас цілеспрямоване фізичне насилля впорядковується у межах бінарної символізації. Поєднання сили із правомірністю та формальністю у перебігу генези влади суттєво посилює зазначену дієвість, що може, відтак, вважатися ґрунтованою на легітимності. Первісно універсально-розподілене насилля роздвоюється, коли починають розрізняти його легітимні та нелегітимні види. На думку Лумана, це відбувається не завдяки соціальній угоді, як свого часу описував Т.Гобс, а через еволюцію. Таке роздвоєння, власне, є виявом певного упорядкування суспільства: “У своїй легітимній формі насилля (у цьому випадку – державний примус) слугує викоріненню нелегітимного насилля. Отже, ця диференціація характеризує насилля за допомоги включення виключення, і легітимність з цього погляду є не поняттям з відомими значеннями, а саме таким *включенням виключення* – парадоксом, розв’язання якого конститується як державний примус (або як його функційний еквівалент)” [2, с. 23].

Легітимація насилля загалом розглядається як здобуток еволюції суспільства. Мірою його ускладнення розвивається політичне панування: воно набуває здатності усталювати власний тип комунікації завдяки опануванню і посиленню можливостей відхиляти комунікативні пропозиції альтернативних сенсів. Причому йдеться і про відхилення наполегливих та силових пропозицій опонентів. Саме за цих обставин виявляються еволюційні переваги політич-

ного панування: “З’являється легітимна сила для придушення нелегітимного насилля” [2, с. 65]. Таке придушення здійснюється через: 1) структурно закріплену асиметрію відносин на підставі володіння власністю та владою, що рестабілізується завдяки соціальній стратифікації; 2) уможливлення конфліктів за одночасного їх притлумлення на правових засадах соціального регулювання або арбітражу; 3) диференціацію причин конфліктів і тем конфліктів у високоскладних суспільствах. У такі різні способи влада може зняти із себе тягар можливих гострих конфліктів, що виникають через відхилення нею альтернативних комунікативних пропозицій.

Політичну систему суспільства Луман трактує як само-референтну, тобто зорієнтовану на власні смислові коди (влада/безвладдя), а отже, у своїй легітимації – оперту на саму себе. Іншими словами, система може обійтися без морально-етичної легітимації, коди якої лежать поза її межами. Йдеться про фундаментальну заміну у самореферентній системі: місце соціальної інтеграції на підґрунті цінностей та норм культури у її межах заступає системна інтеграція, що забезпечується латентними функціями ціннісно-нейтральних та ненормативних структур. Зокрема, легітимація політичної системи та норм права виведена Луманом із функції та способу її здійснення. Даний спосіб обмежений рамками соціальної легальності, тобто постає як процедура, що спирається на емпіричний консенсус. Водночас система має забезпечувати пристосовність очікувань (expectations) індивідів до власних системних цілей, що втілені у її рішеннях. Системні дії роблять непотрібними нормативно-ціннісні підвалини легітимації, бо ціннісно-нейтральна ефективність державного апарату чи системи господарства робить їх вже самих по собі здатними до самолегітимації. За цих умов морально-етичну легітимацію визнано зайвою. В сучасних суспільствах нормативність заміщається законами ефективності процедур. Тезу про процедурну легітимацію Луман аргументує тим, що соціальна система може функціювати тільки за зменшення складності в існуванні певної ділянки сус-

пільної дійсності. Зменшення складності становить передумовою зростання продуктивності соціальної системи і є вимогою її компетенції. Наприклад, якби всі повідомлення могли вільно циркулювати між усіма індивідами, то їм довелося б брати до уваги велетенський обсяг інформації, щоби зробити правильний вибір. Це збільшило б час прийняття рішення, а відтак, знизило б результативність соціальної системи загалом.

У праці Лумана “Легітимація через процедуру” (“*Legitimation durch Verfahren*”, 1969) відповідний процес описано таким чином: “Легітимація рішень полягає, головним чином, в афективному процесі навчання, не підвладному усяким пертурбаціям. Це один з аспектів більш загального питання: як змінюються очікування, як політико-адміністративна підсистема може перебудувати очікування суспільства за допомоги якихось рішень, тоді як вона є лише підсистемою? Цей сегмент не може справити ефективного впливу, якщо не зможе сформувати нові очікування в інших наявних системах – чи то особистостях чи то соціальних системах” (цит. за: [5, с. 147]).

Отже, через процес зазначеного навчання особистісні очікування людей скеровуються у напрямі досягнення сумісності із системою. Адміністративно зумовлені процедури спонукають індивідів бажати те, що необхідне системі задля її результативного функціонування. За Луманом, соціальна інтеграція здійснюється системою незалежно від наявності чи відсутності солідарної поведінки індивідів – через обмеження ступенів свободи або можливостей вибору у її межах.

Із приводу звичайного для сьогодення функціонування колективних корпорацій у сфері політичної системи суспільства та серед соціальних систем із формальною організацією Луман зазначив: “Те, що у зв’язку з цим обговорюються проблеми “легітимації”, доводить лише, що саме по собі це досягнення вже не ставлять під питання. Той, хто цього бажає, повинен зважитися стати “анархістом” [3, с. 271]. Тобто виокремлення порівняно автономного управління колективною дією у вигляді колективної корпорації до Нового часу було проблематичним, суперечливим

досягненням. Натомість сам факт обговорення питання легітимності та легітимації зазначених корпоративних утворень вже засвідчує їх усталеність у межах соціальної системи.

За розгляду внутрішньої регуляції сегментарних (родових) суспільств Луман пов'язує легітимацію із подвійною контингенцією. Регуляцію в них він виводить із норми взаємності у випадках кооперації та конфліктів, співпраці та протиборств, обміну та помсти: "...Подвійна контингенція, що інтерпретується як взаємність та використовує взаємність для легітимації зобов'язувальної сили відносин обміну, найкращим чином придатна для формування кондиціювань, котрі можна закріпити із плином часу. Взаємність ніби слугує найважливішим засобом зв'язку із часом. Разом із дарунком починається соціальний час" [6, с. 65]. Тут можна говорити про здобутки соціальної еволюції або еволюційні досягнення як певні вияви зростання складності системи суспільства. Система вбирає в себе еволюційні досягнення і починає практикувати їх. Еволюційні досягнення виникають випадково, а не тому, що вони придатні для розв'язання певних проблем. Власне, проблеми постають, тобто усвідомлюються загалом на тлі еволюційних досягнень як можливостей їх розв'язання. Еволюційні досягнення усталюють доладні структури системи. Зазначені досягнення набувають необоротності мірою втілення та усталення похідної від них доладності у перебігу життєдіяльності системи. Відмова від них може мати руйнівні й катастрофічні наслідки для системи. Луман тлумачить появу писемності, грошей, громадської думки та правових угод як такого роду еволюційні досягнення. Розгляд еволюційного походження договірної, карної та цивільної права він підсумовує описом механізму легітимації еволюційних досягнень: "Часто також можна спостерігати, що підходящі формулювання – а тим самим і легітимації – з'являються лише після того, як відповідні практики вже укорінилися і стали цілком звичними. Впровадження інновації полегшується завдяки тому, що вона спочатку вводиться як безіменна" [2, с. 117].

Тут, власне, йдеться про легітимацію на засадах научіння та перебудови очікувань загалу. Без зайвих пояснень очільники ставлять суспільство у нормативні межі, що спонукають пересічних людей відтворювати певні практики. З часом люди втягуються у це відтворення, і легітимація, започаткована на рівні практик, набуває свого якісного вираження та явлення через легалізацію. Тобто в основі легітимації – селекція певних соціальних практик та їх діяльнісна, нормативна і ціннісна рестабілізація у перебігу еволюції суспільства. Відтак, системні дії роблять непотрібними нормативно-ціннісні підвалини легітимації, бо ціннісно нейтральна ефективність державного апарату чи системи господарства робить їх вже самих по собі здатними до самолегітимації. За цих умов морально-етичну легітимацію визнано зайвою. В сучасних суспільствах нормативність заміщається законами ефективності процедур. Відтак перспективи подальших розвідок проблематики легітимації приватної власності в українському суспільстві варто пов'язувати із спробами аналізу зазначеного процесу з огляду на розглянуті вище ідеї Н.Лумана.

Література

1. Луман Н. Общество общества / Н.Луман ; пер с нем. – М. : Логос, 2004. – 232 с. – (Кн. 1 : Общество как социальная система).
2. Луман Н. Общество общества / Н.Луман ; пер. с нем. – М. : Логос, 2005. – 320 с. – (Кн. 3 : Эволюция).
3. Луман Н. Социальные системы: очерк общей теории / Н.Луман ; пер. с нем. – СПб. : Наука, 2007. – 644 с.
4. Луман Н. Власть / Н.Луман ; пер. с нем. – М. : Практика, 2001. – 256 с.
5. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф.Лиотар ; пер. с франц. – М. : Ин-т эксперимент. социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. – 160 с.
6. Луман Н. Общество общества / Н.Луман ; пер. с нем. – М. : Логос, 2006. – 320 с. – (Кн. 4 : Дифференциация).